

Kriminalitet som institusjonell praksis

av Cecilie Høigård

Det er hyggelig å bli tatt så alvorlig at en annen forsker bruker tid på å formulere kritikk skriftlig og offentlig. Min artikkel «Kriminalitet – naturalisering av sosiale relasjoner» er en elleve siders artikkel, opprinnelig skrevet som et bidrag til et festskrift til Thomas Mathiesen i 2003. Artikkelen er en sammenfatning av noen sentrale poenger i *Gategallerier*, en bok på 511 sider utgitt i 2002.

Sammen med to andre små artikler inngår den i to emner i kriminologistudiet, der kunnskap om hvorfor noen handlinger blir kriminalisert, er et sentralt læringskrav. Den andre av disse tre artiklene er et atten siders utdrag fra Nils Christies bok *En passende mengde kriminalitet*, publisert i 2004. Den tredje er en tretten siders artikkel av Leif Petter Olaussen, også publisert i 2004, og formet som en kritikk av Nils Christies oppfatning av kriminalitet. Ingen av artiklene legger vekt på empirisk dokumentasjon; de er alle nokså programmatisk i formen. Studentene presenteres for tre ulike posisjoner når det gjelder synet på den fruktbare kriminalitetsforståelsen. Jeg synes det er fint; fagintern uenighet oppfordrer til selvstendig tenkning hos studentene. Senere i kriminologistudiet får studentene anledning til fordypning i stoffet.

Del en. Hva er kriminalitet?

En ulempe ved denne pensumklumpen er at de korte tekstene ikke snakker med hverandre. Min artikkel forholder seg ikke til Christies og Olaussens senere tekster, Christies artikkel forholder seg naturlig nok ikke til Olaussens senere tekst, men heller ikke til min kriminalitetsforståelse slik den utpensles i *Gategallerier*. Olaussen forholder seg aktivt til Christies tekst, og han har også et par snarvisitter til hva han tror jeg mener. Dette siste går helt galt hos ham; han bruker heller ikke *Gategallerier* – ikke en gang den lille artikkelen nevnt over – som kilde til å sette seg inn i min posisjon. Det synes jeg er synd; jeg har brukt mange år av mitt liv på denne studien, og spørsmålet om kriminalitetsbegrepet og hvordan kriminalitet skapes, er helt sentralt i studien. At de kortere tekstene ikke snakker med hverandre, fører til både

skinnuenigheter og skinnenigheter.

Jeg tror perspektivet om hva som er den fruktbare kriminalitetsforståelsen ligger under som en dypere uenighet også i dagens tekst. Etter mitt syn er dette en fruktbar uenighet, både fordi den kan føre til grunnleggende refleksjoner om sosialt liv, og fordi den tydeliggjør ulike veier å forfølge i fremtidens kriminologiske forskning. Jeg vil derfor bruke litt tid på å skissere og vurdere de tre posisjonene, slik jeg forstår dem. Jeg oppfatter Olaussens nye artikkel som en variant av denne eldre uenigheten, men mindre interessant og mindre klargjørende (se Del to).

Egen posisjon: Kriminalitet som institusjonell praksis

Det viktigste nye i min egen posisjon er understrekningen av at kriminalitet best forstås som sosiale relasjoner i form av institusjonaliserte maktforhold. Kriminalitet er en sosial realitet, og den er institusjonelt forankret. Den sosiale realiteten er virksomheten i reaksjonsapparatet. Maktforholdet består i at noen har makt til å bruke reaksjonsapparatet – statens voldsmonopol – mot mennesker som ikke har makt til å motsette seg dette. De sosiale relasjonene styrkner eller naturaliseres – fremstår som egenskap ved handlinger eller mennesker i stedet for sosiale relasjoner – når det fremstår som selvfølgelig at handlinger er kriminalitet eller når det snakkes om De Kriminelle. Denne kriminalitetsforståelsen er litt annerle-

des enn den gjengse i kriminologien; jeg bestemmer kriminaliteten gjennom en institusjonell praksis i stedet for å bestemme kriminaliteten som et kjenetegnet ved handlinger uavhengig av svarene på handlingen.

Etter mitt syn har denne bestemmelsen tre fordeler (som også henger sammen). I kortform: Den første og viktigste fordel er at den legger vekt på straffeapparatets primære rolle i kategoriseringen eller klassifiseringen av noe som kriminalitet. Et utall handlinger som ikke fanges opp av straffeapparatet, kan snakkes om som kriminalitet. Også slike kategoriseringer er et uttrykk for sosiale relasjoner; de er også en sosial realitet. Legitimiteten i disse kategoriseringene hentes eller lånes fra straffeapparatet, eller, i mer bourdieuske vendinger, de er avhengige av delegert institusjonell legitimitet (1995, s. 126-136). Den andre fordel er at bestemmelsen skiller mellom helt ulike sosiale realiteter allerede i utgangspunktet; de hendelsesforløp som (kanskje) kunne blitt fanget opp av straffeapparatet, men ikke blir det, og de hendelsesforløp som fanges opp. Disse ulike sosiale realitetene kan ikke beskrives, analyseres og forstås likt. Den tredje fordel er en vurdering ut fra et internt vitenskapelig fruktbarhetskriterium. Den kriminologiske idehistorien har hatt et stort innslag av ørkenvandring der svært ulike handlinger, hendelser og sosiale situasjoner sauses sammen i jakten på Kriminalitetens Årsaker. Det er heldigvis langt færre som vandrer i

denne ørkenen i dag. En annen ørkenvandring er jakten på de såkalte *mørketall*, kjennetegnet ved at man forsøker å komplettere kriminalstatistikkens talloppgaver med (mulige) lovstridige handlinger utenfor straffeapparatets virkemåte. Her er det fremdeles mange vandrere. Disse to forskningsfeltene er eksempler på at kriminologien selv ofte naturaliserer kriminaliteten og slik bidrar til å gjenskape naturaliseringen.¹ Å bestemme kriminaliteten som en institusjonell praksis vender med en gang faget vekk fra naturalisering og en del fortorskete problemstillinger, og over til nye, spennende spørsmål i det jeg oppfatter som den internasjonale forskningsfronten; analysene av straffeapparatets oppbygging og virkemåte, og sammenhengen mellom straffeapparatets utforming og andre betydningsfulle historiske, økonomiske, sosiale og kulturelle prosesser.²

Christies posisjon:

Kriminalitet finnes ikke

Christie er opptatt av at kriminalitetskategorien er en av mange mulige

klassifikasjoner på handlinger som oppfattes som trøblete. I den kriminologiske idehistorien ble dette perspektivet fremført med stor kraft i Stanley Cohens moderne klassiker *The Vision of Social Control* fra 1985³. Christie er også opptatt av hvilke materielle, sosiale, kulturelle og politiske omstendigheter som får enkelte uønskete handlinger til å fremstå som kriminelle. Denne problemstillingen er et viktig grunntrekk i mye av Christies produksjon, og etter min mening et meget verdifullt bidrag til kriminologien. Annerledes med hans velkjente spissformulering: «Kriminalitet finnes ikke!» Å si at kriminalitet ikke finnes, er å si at den sosiale realitet og den sosiale materialitet ikke finnes. Men kriminalitet finnes som en sosial praksis av fortolkninger og hendelsesforløp innen straffeapparatet, en samfunnsmessig praksis med ytterst reelle og tunge materielle spor; fanger, fengsler, murer, straffeapparat, finnes. Formuleringen står egentlig i sterk motstrid til store deler av Christies egen bok, f.eks. det fine utsagnet «handling er ikke, de

¹ Dette var, i litt andre ordelag, problemstillingen i magisteravhandlingen min i 1971. I ettertid er jeg fornøyd med at jeg problematiserte kriminalitetsbegrepet så tidlig, lite fornøyd med deler av gjennomføringen og den ungdommelige arroganse overfor datidens norske kriminologi som preget avhandlingen.

² Etter mitt syn er store deler av denne forskningsfronten preget av fraværet av praksis og fraværet av lovbrøteren. Jeg savner flere studier av møtet mellom lovbrøtere og straffeapparatet. Det gir muligheter til å se hvordan den lille verden – hverdagsliv – er sammenvevd med den store verden – straffeapparat. Det er spennende i seg selv, og gir også større muligheter til å studere forholdet mellom aktør og struktur, og i hvilken grad struktur og praksis gjenskapes ved store paradigmeskifter.

³ Jeg har inntatt samme posisjon i flere arbeider, bl.a. det fra 1997 Olaussen henviser til i sin pensumartikkel, og også i *Gategallerier*. Det er kanskje derfor Olaussen tror at Christie og jeg har samme kriminalitetsbegrep. Men dette er bare et delspørsmål i en bestemmelse av kriminaliteten.

blir». Hvordan kan noe bli til noe som ikke finnes? Kanskje er formuleringen valgt på grunn av sin elegante, provokatoriske og oppsiktsvekkende form. Slik avler den oppmerksomhet og diskusjon. Slik jeg ser det, har denne spissformuleringen vært et blindspor i norsk kriminologi. Ikke fordi jeg har noe imot spissformuleringer, men fordi spissformuleringer bør formidle en riktig kjerne.

I Christies diskusjoner om kriminalitetsbegrepet formuleres ikke kriminalitetsbegrepet som et forhold mellom en person som blir straffet og en institusjon som straffer. Hans anliggende er et annet; han er opptatt av hvordan nærhet og avstand bestemmer kriminalitetsbegrepets anvendelighet. Mange av hans illustrerende eksempler er hentet fra omgivelsenes første klassifiseringer av handlinger, lenge før reaksjonsapparatet eventuelt kobles inn.⁴ I diskusjonssammenhengen om den fruktbare kriminalitetsforståelsen skilles det ikke mellom de handlinger som behandles som kriminalitet av en samfunnsmessig institusjon, og de handlinger som ikke behandles slik. Etter mitt syn er dette uheldig; det underspiller både kriminalitetens institusjonelle forankring og den samfunnsmessige tvangen i bestemmelsen av hva som er kriminalitet.

Olaussens posisjon: Kriminalitet som kommunikativ, institusjonalisert enighet

Med utgangspunkt i Durkheim argumenterer Olaussen for at kriminalitet både er handlinger med en bestemt kvalitet, og at kriminalitet er et sosialt faktum som setter seg gjennom med bydende kraft uavhengig av enkelt-handlinger. Samtidig er vi kommunikative vesener som er i stand til å samle og drøfte erfaringer og å løse felles problemer. Onde handlinger som drap og andre fysiske angrep, å ta andres eiendeler, at sterke (f.eks. menn) går løs på svake (f.eks. kvinner og barn), er felles problemer. Erfaringer og diskusjoner av slike felles problemer over lang tid utgjør det sosiokulturelle fundamentet for etablering av viktige institusjonelle ordninger som reaksjonsapparatet. Reaksjonsapparatet er skapt for å løse høyst reelle sosiale behov for å håndtere en rekke mellommenneskelige problemer som moralsk uakseptable handlinger. Det er sentralt hos Olaussen at kriminalitet er en enighetskategori; gjennom normativ argumentasjon, prøving og feiling er det skapt almen enighet blant samfunnsmedlemmene om at først og fremst mennesker og viktig virksomhet skal beskyttes mot bestemte handlinger, og at de som ikke etterlever denne enigheten skal kunne straffes for enighetsstridende handlinger. Det er også bred enighet om at det er nødvendig å opprette og opprettholde en

⁴ Denne manglende institusjonelle forankringen av kriminalitetsbegrepet står ikke i motstrid til at Christie har vært en foregangsmann i verdifulle analyser av reaksjonsapparatet, fra *Tvangsarbeid og alkoholbruk* i 1960 til *Kriminalitetskontroll som industri* i 1993 og til det forbillidige kapittel fire i *En passende mengde kriminalitet* fra 2004.

særskilt tvangsmakt som har til formål å realisere enigheten om å beskytte og kunne straffe. Straffeloven er ikke bare en lov om straff. Den er i minst like høy grad en meget sentral sikring av frihet, og til å beskytte personer og virksomhet (ss. 32-35). Kriminalitet er handlinger som er kollektivt fordømt og som har institusjonelle ordninger til å håndtere disse handlingene, ordninger det også er kollektiv enighet om.

Jeg er enig med Olaussen i at kriminalitet er en sosial realitet og at det er skapt en egen institusjonell tvangsmakt som skal håndtere disse handlingene. Der stopper stort sett enigheten. Etter mitt syn har Olaussens tenkning om kriminaliseringsprosesser flere fellestrekk med strafferettsdogmatikken enn med den empirisk baserte samfunnsvitenskapen. Allerede i 1954 diskuterte Aubert juristenes tendens til å la «det bør være slik» gli over i «slik er det». I sin artikkel fra 2004 tar Olaussen utgangspunkt i Emile Durkheim. Slik jeg leser Olaussen, hadde det vært mer naturlig å hente støtte hos forfattere før sosiologiens oppkomst, særlig Thomas Hobbes og hans lære om *Leviathan*. Hos Hobbes avgir borgerne en del av sin frihet til staten for å leve i fred. Straffeapparatet er en instrumentell institusjon som løser samfunnsborgernes felles problemer. Durkheim ser dette helt annerledes. Straffeapparatets oppgave er ikke å løse problemer med onde handlinger

– i den sammenheng er straffen i beste fall middelmådig, sa Durkheim. På et individuelt nivå er straffen *ekspressiv*, den uttrykker et lidenskapelig ønske om hevn. På et kollektivt nivå bidrar straffen til å holde liv i slike følelser, skape et fellesskap og skape sydebukker, og bidrar slik til å løse et helt annet problem; samfunnets sosiale integrasjon.

I sin metodelære insisterte Durkheim på at sosiale fakta – strukturer – måtte forklares med andre sosiale fakta, dvs. uavhengig av de individuelle samfunnsmedlemmenes intensjoner og handlinger.⁵ Men samfunnet består jo også av kompetente, handlende individer. Blant annet Durkheims samfunnsforskning satte etter hvert spørsmålet om forholdet mellom individ og struktur øverst på den sosiologiske dagsorden, og store deler av moderne sosiologi baler med denne problemstillingen (eks. Pierre Bourdieu, Jürgen Habermas, Dorothy Smith.) Løsningsforslagene deres er ulike, problemstillingen felles. I Olaussens tenkning er forholdet mellom struktur og aktør ikke en gang et tema, det er f.eks. ingen ledd som kan forklare hvordan en sosial, kollektiv enighet på «grunnplanet» kan nedfelles i bydende institusjonelle strukturer.⁶ Ekstra problematisk blir både dybden i den kollektive enigheten og nedfellingene i institusjoner der virksomheten er svært fjern for de fleste samfunnsdeltakere. De aller fleste sam-

⁵ Dette er den fjerde av hans fem metoderegler, se Durkheim 1968 (oppr. 1895), s. 89-124.

⁶ I stedet blander Olaussen sammen to uforenlige ytterpunkter slik jeg leser ham; metodologisk kollektivism og metodologisk individualisme.

INSTITUSJONELL PRAKSIS

funnsmedlemmer har egne erfaringer med arbeidsliv, skole og helsestell. Annerledes med straffeapparatet, her er nærheten og kunnskapen liten for de aller fleste av oss.⁷

Denne manglende forankring i sosiologien hos Olaussen overrasker meg. Poenget er ikke et krav i form av f.eks. konkrete henvisninger til arbeider og sosiologer, men mer en undring over at sosiologien ikke er en mer integrert eller innbakt del i hans egen tenkning. Olaussens mer solide forankring i strafferettslig tenkning er nok en grunn til at han ser et svar – den almene moraldannelse – der jeg ser et hav av spennende, empiriske spørsmål, formodentlig med en rekke ulike svar. Jeg er f.eks. enig med Olaussen i at det foreligger former for kollektiv enighet om hva som skal håndteres som kriminalitet, i den forstand at det ikke er store, høylytte protester mot dagens straffepraksis; det er flere stemmer å hente på å være tough on crime enn soft on crime. Min sosiologiske nysgjerrighet pirres av denne enigheten; *hvordan* naturaliseres kriminaliteten? Hvordan skapes enigheten om å straffe de handlinger vi straffer, måten vi straffer på, måten de samfunnssjikt som får de hardeste straffene velges ut på? Hvor langt strekker enigheten seg, hvor fast forankret er den, hvilket kunn-

skapsnivå hviler den på, hva finnes av uenighet, hvor intense er følelsene både rundt kriminalitet generelt og det enkelte lovbrudd spesielt, hvordan varierer enighet og uenighet med ulike sosiale posisjoner og kryssende interesser? Videre sier Olaussen for mye og for lite på en gang; han sier for mye ved å bygge inn mange empiriske antakelser i bestemmelsen av kriminalitet, han sier for lite fordi disse antakelsene blir lite dekkende hvis han ikke sier mer. Olaussen beskriver f. eks. kriminaliseringsprosessen som en oppsummering av borgernes felles opptatthet av felles problemer. Denne beskrivelsen ser helt bort fra at det er strukturelle ulikheter både i makten til å utforme lovgivning og i makten til å prege den kollektive mening og til å sette i gang kriminaliseringsprosesser. Den herredømmefrie meningsutviklingen *bør* absolutt finne sted, men den finner ikke sted så lenge det er store strukturelle ulikheter mellom menn og kvinner, hvite og svarte, fattige og rike. Det er en sentral retts sosiologisk utfordring å studere konkret hvordan disse strukturelle ulikhetene spilles ut i lovgivningsprosesser. Det er også et altfor langt sprang hos Olaussen mellom en almen enighet av at noen handlinger er kriminalitet, til enighet om straffeapparatets praksis. Hvordan kan f.eks.

⁷ Olaussen har et berøringspunkt med Habermas siden Habermas også tar utgangspunkt i mennesket som kommunikativt vesen, jfr. hans velkjente tese om *kraften i det bedre argument*. Likheten er imidlertid helt overflattisk, siden Habermas undersøker mulighetene og betingelsene for kommunikativ handling. Straffeapparatet vil hos Habermas være et eksempel på systemets kolonialisering av livsverdenen. Apparatet lever sitt eget liv; ekspertkulturen lukker systemet for meningmann, og makt erstatter kommunikativ handling, makt setter livsverdenen i parentes.

nulltoleranse som kriminalpolitisk ideologi nesten helt uten offentlige diskusjoner – enn si folkelige diskusjoner – bli rådende politikk overfor stadig flere lovbrudd? Olaussens posisjon er videre lite egnet til å forstå og problematisere den konkrete institusjonelle utforming og praksis i straffeapparatet. Hvordan og hvorfor preges straffeapparatet av skiftende paradigmer; skifter i kultur, skifte i diskurs, skifte i praksis? Dermed avskjærer han seg fra det i det minste jeg oppfatter som forskningsfronten innen kriminologi og rettssosiologi; studiet av straffeapparatet som sosial institusjon. En fruktbar kriminalitetsforståelse åpner opp for empiri, enten andres eller forsøk på å skaffe deler av den selv. Olaussen tar for gitt det som skal undersøkes.

Del 2. Et svar på Olaussens kritikk

La meg med en gang innrømme at jeg overhodet ikke forstår valget av utgangspunkt for kritikken, en artikkel på elleve sider. Artikkelen står definitivt på egne bein etter mitt syn, både som festskriftartikkel og i den pensumsammenheng den brukes. Som nevnt innledningsvis har jeg skrevet *Gategallerier* på 511 sider om graffiti og graffiti kontroll, store deler av den er pensum senere i kriminologistudiet.

Olaussen skriver at teksten i boka ikke har noe vesentlig å tilføre i forhold til artikkelen når det gjelder de punktene han tar opp i sin kritikk. Om det er riktig, må jeg nok erkjenne at jeg er en innholdsløs pratmaker av uvanlig store dimensjoner, siden analyser av kriminaliseringsprosessen av graffiti er et av bokas mest sentrale tema. «Mangel på dokumentasjon» er en gjenganger i Olaussens kritikk. Det legges derfor opp til en diskusjon av studiens empiriske grunnlag og holdbarheten av dette grunnlaget. Hvorfor Olaussen mener at en slik diskusjon blir mer fruktbar ved ikke å forholde seg til studiens empiri, får han nesten selv besvare.⁸

Studiens empiriske grunnlag

Studien har et kvalitativt og et kvantitativt grunnlag.

De viktigste kvalitative kildene er i stikkord disse:

- Mangeårig feltarbeid i graffiti-miljøet.
- Uformelle samtaler og formelle kvalitative intervjuer med malere, mange av dem som langvarige serieintervjuer, noen av disse gjennom hele perioden 1989-2002.
- Observasjon av rettssaker.
- Feltarbeid på politistasjon.

⁸ Olaussen bruker som nevnt samme diskusjonsteknikk i sin pensumartikkel. Dumt, men atskillig mindre graverende. Pensumartikkelen er i all hovedsak en kritikk av Christies ståsted, ikke av mitt. Olaussens merkelige berøringsangst overfor *Gategallerier* gir også andre underlige utslag enn de som er sentrale i dagens diskusjon. Han hevder f.eks. i denne nye artikkelen at det i stor grad er mangel på standarder for hva som er gyldig graffitiestetikk blant graffitimalere. Jeg viser det motsatte. Sentrale trekk ved graffiti-kulturen kan ikke forstås med Olaussens påstand (se særlig kapittel 3, 4, 25, 27, 28).

- Intervjuer og uformelle samtaler med politifolk og med sentrale vektere.
- Dokumentanalyser. Av samtlige anmeldelser 1990-1994 (4694 anmeldelser), av samtlige fengselsdommer som ble avsagt gjennom hele nittitallet (17 dommer), av mediedekningen i hele perioden, av politirapportene fra graffitijakt utover anmeldelsene, av policydokumentene fra politi og kommune i hele perioden.
- Koding av alle kjente malere i 1990, 1992, 1998 koblet opp mot koding av all deres øvrige registrerte kriminalitet fordelt på hovedtyper av lovbrudd i de sentrale politiregistrene STRASAK; SANSAK og SSP (til sammen 229 malere).

De viktigste kvantitative kildene er i stikkordsform disse:

- Koding av alle graffiti-anmeldelser med utgangspunkt i anmeldelsesnummer i tiåret 1990-1999, forbrytelser og forseelser, ført frem til den enkelte saks avgjørelse (til sammen 39 887 anmeldelser.)
- Koding av samtlige anmeldelser 1990-1999 der det er en kjent gjerningsmann 1990-1999 (til sammen 1538 malere, telleenhet sak). Kobles til sakens avgjørelse og til den enkelte maler. Gir mulighet til å analysere hver enkelt malers kriminelle graffiti-karriere gjennom hele tiåret.
- Koding av samtlige kjente gjerningsmenn i perioden 1990-1999 (til sammen 1136 forskjellige malere, telleenhet person). Gir mulighet til å beskrive kjennetegn og skifte i kjennetegn ved malere gjennom tiåret.

Det kvantitative materialet er svært omfattende og komplett for hele nittitallet. Den største fordelene med materialet er imidlertid at det er longitudinelle data – det følger hver enkelt sak fra anmeldelse til avgjørelse, og det følger hver enkelt maler fra han første gang får kontakt med straffeapparatet til siste kontakt fram til år 2000. Dette gir helt andre muligheter til å gå i dybden og å svare på flere problemstillinger enn de analyser som bygger på kriminalstatistikkens tall.⁹

For å snu den opplagte ironien til selvironi: Selvros skal man høre på, den kommer fra hjertet. Jeg kjenner knapt noen nordisk kriminologisk monografi som har et mer solid og omfattende empirisk materiale enn denne studien.

Nå hjelper det lite med et digert datamateriale dersom det ikke underbygger studiens sentrale teser. Ikke alle datakildene er like relevante til å belyse tesen om det urene rommet og disiplinering av blikket. Men tesen er helt sentral i studien og dokumenteres og analyseres en rekke steder (særlig i Del to *Orden!* s. 133-199, og også i Del fem *Fare! Hvorfor er graffiti så*

⁹ Jeg henviser til Vedlegg 1, der råmaterialet, oppbygningen og andre datafiler er beskrevet nærmere. Der redgjøres det også for hvor i *Gategallerier* de ulike delene av materialet er benyttet.

stygt? ss. 405-460.) Andre steder tangeres tesen. Det interessante for meg i gjennomføringen av analysen var at de mange puslebitene i datamaterialet passet utmerket inn i dette perspektivet.¹⁰

For å svare på kritikken på en måte som ikke oversvømmer alle rammer for en tidsskriftsartikkel, har jeg valgt å begrense meg til Olaussens påstand om at min argumentasjon ikke underbygges av det tilgjengelige datamaterialet, og at en *alternativ* forklaring er mer sannsynlig. Jeg forstår den alternative forklaringen slik at det ikke skjedde en endring i synet på graffiti gjennom nittitallet (eller at den ikke er dokumentert), og at kriminalisering av graffiti ikke trenger noen egen (ny eller original) samfunnsvitenskapelig forklaring, men er helt i samsvar med «standard» moralsk og strafferettslig tenkning. Jeg mener også at kriminaliseringen av graffiti er i samsvar med vanlig strafferettslig tenkning. Det uvanlige ligger i at overgangen til at graffiti ble et objekt for strafferetts-tenkning og til institusjonell praksis, skjedde så dramatisk hurtig og derfor gjør kriminaliseringsprosessen så

uvanlig velegnet til å studere. Moraldannelse inngår også i min forklaring, jeg hevder at særinteresser forsøkes omgjort til almeninteresser. Dette skjer med i alle fall en viss suksess; graffiti naturaliseres til kriminalitet i løpet av perioden, og jeg har forsøkt i detalj å viser hvordan dette skjedde. Skal moraldannelse være en alternativ forklaring i stedet for en delforklaring som hos meg, må det vel bety at kriminaliseringen skjedde som et resultat nokså uavhengig av handlingene i de fire feltene politikerfeltet, Sporveisfeltet, politifeltet og journalistfeltet.¹¹ Videre må det vel bety at kontrollapparatets praksis var en form for avspeiling av den folkelige moraldannelsen, i stedet for omvendt.

Et nytt symbolsk univers

Olaussen anklager meg for å tro at menneskesinnet består av blanke ark der makta fritt kan skrive inn det den vil. Dette er meget langt fra min tenkemåte, det viser nok både *Gategallerier* og min øvrige produksjon. Derimot var graffiti på åttitallet et blankt ark, fri for mening for de aller fleste. Det var liten offentlig debatt om graffiti. Graffiti-

¹⁰ Jeg iler med å legge til at jeg ikke tror alle samfunnsforskere vil perspektivere på samme måte ut fra dette datamaterialet. Det er sikkert mulig å finne helt andre problemstillinger å organisere stoffet ut fra. Men i forhold til det valgte perspektivet og dagens stridstema disiplinering kontra folkelig moraldannelse, mener jeg det empiriske materialet er en entydig støtte til disiplineringstesen.

¹¹ Jeg bruker Bourdieus feltbegrep for å understreke at jeg ikke mener at aktørenes drivkraft var å plage gatemalere mest mulig. I stedet var det de kortsiktige, særegne kapitalgevinstene som sto på spill i de enkelte feltene, som skapte den voldsomme kriminaliseringen. Selv synes jeg bruken av feltbegrepet i kriminaliseringsprosessen er uhyre interessant teoretisk. Feltgrepet kan enten betraktes som et alternativ til funksjonsforklaringer på kriminaliteten, eller som et manglende mellomledd til slike forklaringer. Dette temaet ligger imidlertid utenfor denne diskusjonen.

malere ble ytterst sjelden anmeldt og straffeforfulgt. Tusjingen og malingen på de blanke arkene kunne fylles med svært ulike meningsinnhold, fra kunst til hærverk, eller kanskje begge deler, eller noe tredje, en egen visuell sjanger. En summarisk oversikt – bortimot smertefullt summarisk for meg – til et nytt, følelsesladet og entydig negativt symbolsk univers, ser slik ut (s. 98-199):

Omforme og lukke kategoriene for aktiviteten. Fra kunst, malerier, bilder eller rett og slett tags, piecer eller graffiti til hærverk, vandalisme, griseri eller svineri. Ikke bare substantivene omformes, men også verbene. Fra skribler eller maler, går de løs på, slår til, ødelegger eller angriper med spraybokser i det nye universet.

Omforme og lukke kategoriene for deltakerne. På åttitallet het de artister, malere eller rett og slett barn og ungdom. Fra siste halvdel av nittitallet blir de til voldsmenn, vandaler, idioter, taggerhuer, pøbler.

Omforme og lukke kategoriene for miljøet. Miljøet var lite omtalt før den store hatkampanjen mot graffiti i 1994. Noen få fra utsiden visste om crew og at graffiti miljøet var bygget opp rundt antidop, antivold og anti-rasisme. Derfor nøt også miljøet en viss offentlig støtte og anerkjennelse i starten, om enn på et meget lavmælt nivå. I det nye symbolske universet

kjennetegnes miljøet av tyverier, vold, florerer av narkotika med overdosedød rundt neste gatehjørne. Innad er miljøet preget av jernhard justis. Selv mafiabegrepet innføres.

Skape et offer. På åttitallet var ingen offer for graffiti i offentligheten. På nittitallet innføres offeret og raffineres etter hvert. Rekkefølgen har vært slik: Fra Sporveiens renholdsbudsjett, via sykehjemsplasser til befolkningens angst, uttryggighet og redsel for vold.¹²

En ny anmeldelsespraksis. Fra tjue anmeldelser i 1990 til høydepunktet i 1998 med nær ti tusen anmeldelser.

En ny målestokk for graffiti. Fra en enkelt anmeldelse for intens graffiti virksomhet over tre og et halvt år med titusenvis av tags og piecer til 24 anmeldelser på samme natt, samme sted og samme klokkeslett der hver enkelt tag anmeldes. Et fenomen kan være mer eller mindre «mettet» med kriminalitetsdefinisjon. Hvor mye kriminalitetsdefinisjon den samme handlingen kan tåle eller bære, varierer avhengig av det symbolske univers som knyttes til handlingen.

Et nytt straffenivå. Ubetinget fengsel og erstatningsdommer i hundretusen kroners klassen fra 1996. Ingen slike dommer tidligere.

Den som vil hevde at synet på graffiti ikke har endret seg dramatisk, har etter mitt skjønn en overveldende bevismengde mot seg. Det eneste,

¹² Olaussen hevder at jeg ikke diskuterer motforestillinger eller en alternativ teori. Hans alternative teori er i hovedtrekk en blåkopi av budskapet fra politi, politikere og Sporveisbetjening, og dette budskapet diskuteres en rekke steder i Gategallerier.

nær sagt, som ikke har forandret seg, er lovverket som kan anvendes mot graffiti. Det har hele tiden vært det samme.

Å skape det onde – et eksempel

I likhet med Olausen mener jeg at mennesker har evne til å observere, tenke, analysere, vurdere, snakke sammen og trekke egne slutninger. Jeg mener samtidig at sosialt liv langt fra er gjennomiktig. Etter mitt syn er det samfunnsforskeres oppgave å gjøre sosialt liv mer gjennomiktig. Ikke fordi vi alment er klokere, langt i fra, men fordi vi har egne metodiske og teoretiske redskaper til formålet, og først og fremst fordi vi har tiden, vi er betalt for å bruke arbeidstiden vår til dette.

Påstanden om at taggere er storkriminelle når det gjelder annen kriminalitet enn illegal graffiti, dukket for første gang opp i forbindelse med Mot Tagging kampanjen i 1994. Siden har påstanden vært gjentatt en rekke ganger. Lederen av kommunens anti-tagging kampanje sa f.eks. i 2001 at: «Dette miljøet er multikriminelt, og vi ønsker å holde ungdommen unna hele miljøet. 99,9 prosent av alle i dette miljøet er innblanda i voldsforbrytelser, vinningskriminalitet og narkotika, forteller hun og viser til tall fra politiet.» (Klassekampen 12. mai 2001.)

Jeg visste ikke noe om dette (jeg var ikke klokere enn folk flest). Men jeg hadde tid til å undersøke det. Som en delstudie undersøkte jeg den registrerte kriminaliteten til hver

femte kjente anmeldte maler, til sammen 229 malere. Det viste seg at 79 prosent av dem *ikke* er straffedømt for annen kriminalitet. Jeg lagde også en såkalt klusteranalyse av malerne der anmeldelsene, ikke avgjørelsen, var telleenheten (det var for få straffedømte til å lage en meningsfullt klusteranalyse.) Også denne mye svakere kriminalitetsdefinisjonen viste at påstanden om multikriminalitet har lite for seg. Det største klusteret er på 175 nokså lovlydige malere, også når anmeldelser er målestokken. Det skilte seg ut et lite kluster på 25 malere tungt belastet med anmeldelser. Det siste klusteret består av litt eldre malere med svært mange graffiti-anmeldelser mot seg gjennom tiåret. De har også pådratt seg noen anmeldelser for annen kriminalitet, men få i forhold til kluster to (s. 319-342 og vedlegg 3). David Shannon viet sin svenske doktorgradsavhandling til det samme tema med samme klustermetode som min, riktig nok på et atskillig mindre utvalg (134 malere). Han kommer til liknende resultater som mine (Shannon 2003). Langt de fleste malerne er nokså lovlydige.

Eksemplet er valgt her for å illustrere at meningsdannelse og moral-dannelse er langt mer komplisert enn Olausen beskriver. Den er blant annet avhengig av den offentlige informasjonen om hendelser og personer som står nokså fjernt fra de fleste (Bourdieu 1997). Påstanden om den voldsomme multikriminaliteten inngikk som en av mange byggeklosser

i det nye symbolske universet der graffiti er både stygt og truende.

Sammenhengen mellom moraldannelse og informasjonstilgang kan for øvrig også illustreres ved de mange sosiale skadevirkningene kriminaliseringen hadde, beskrevet i Del tre, *Renhetens pris* (s. 199-352). Det er umulig å vite noe om dette store regnskapet før det undersøkes konkret. Ingen av skadevirkningene ble heller tematisert av pådriverne bak kriminaliseringen – de kjente ikke til dem heller – og de kunne derfor heller ikke gå inn som sentrale premisser for den kollektive moraldannelsen.

Olaussens speilbildeteori

Jeg forstår Olaussen slik at han mener straffeforfølgning av graffiti hadde en (sterk) forankring i folkelig moraldannelse gjennom hele nittitallet og at straffepraksis er en slags avspeiling av dette; moraldannelsen er ikke først og fremst et produkt av virksomheten hos politikere, politi, transportselskap og media. Da blir tidsrekkefølge viktig, årsak kan ikke komme etter virkning.

Allerede hurtigheten og omfanget i omleggingen av den strafferettslige kontrollen stiller et stort spørsmålstegn ved denne teorien. Endringer i registrerte kriminalitetstall er som regel små og stabile. Noen få ganger er det annerledes. De to andre lovbruddskategorier der det har vært store endringer, er seksuelle overgrep og særlig incest, og, selvfølgelig, narkotika. Ikke en

gang disse to lovbruddene er i nærheten av den eksplosive veksten i registrerte graffititall.¹³

Straffeapparatet er en nokså tung og treg institusjon der omlegginger tar tid. Moralsk panikk er etter mitt syn et misbrukt begrep innen kriminologien. Skulle det noen gang være på sin plass, måtte det i tilfelle være her, dersom Olaussen har rett. Om hurtigheten og omleggingen i hovedsak skal være forankret i folkelig moraldannelse, må folk nær sagt ha snakket om graffitiens nyoppdagete plager døgnet rundt i flere år.

De enkelte detaljene i utviklingen passer heller ikke med speilbildeteorien. I 1994 bygget Oslo Sporveien opp et eget kontrollsystem mot graffiti som gjorde det mulig å anmelde all graffiti på deres eiendom til politiet. Fra 1. september 1994 ble denne nye politikken satt ut i livet. Av samtlige anmeldelser fra Sporveien fra 1990-1995 stammer 74% fra tidspunktet 1.september –31. desember 1994. Dette gir store utslag i totaltallene (s. 203-204, s. 370). En brå omlegging av kontrollpraksis bestemte omfanget av anmeldelsene, ikke et brått skifte i moraldannelsen.

De største relative forandringene i anmeldelstallene gjennom nittiåret skjedde i 1994-1995. Folks likegyldighet overfor graffiti fram til 1994 var så stor at byrådet i Oslo laget en storstilt kampanje innrettet på befolkningen for å ryste dem ut av tornerosesøvnen. Oppmerksomheten – eller moralen

¹³ På side 237 og s. 510-512 gjengis utviklingen i hovedtyper av lovbrudd i absolutte tall og i indeksert form for perioden 1990-1999.

– var der ikke, den måtte skapes. Kampanjen besto av flere bisarre elementer, bunnivået var film og plakater der graffitimalere med offentlige midler ble avbildet som hjernedøde idioter. Jeg dokumenterer denne kampanjen i kapittel sju. To sitater får holde her. I forbindelse med filmen *Game over* fra Byrådet der graffiti ble koblet til grov vold, uttalte byrådslederen: «Det går ikke an å være likegyldig etter denne filmen. Vi bruker sterke virkemidler for å nå frem, få oppmerksomhet og engasjement.» (Aftenposten 11. mars 1994). Og den ansvarlige byråden for kampanjen uttaler: «Dette er vel investerte penger. Vi setter problemet på dagsorden, og gjør den vanlige innbygger oppmerksom på dette alvorlige problemet.» (Arbeiderbladet 9. september 1994.)

Det males mye på Sporveiens eiendom. Det males også mye andre steder i byen. Om speilbildeteorien skal være den foretrukne teorien, skulle en tro at en merkbar del av de voldsomme anmeldelsestallene kunne føres tilbake til private anmeldere eller anmeldere fra borettslag. Slik er det ikke. Det er nesten bare Sporveien som anmelder graffiti (se s. 370).

Speilbildeteorien er også dårlig egnet til å forklare politikere og politiets holdning til den lovlige graffitien. Det er redskapet det lages et visuelt uttrykk med som er det avgjørende i denne sammenheng, ikke om maleres arbeider er illegale eller legale. De lovlige og semilovlige veggene i byen er

fjernet. Hausmaniaveggen står fortsatt, men lever under stadig trussel om at den skal bli ulovlig. I 2000 ble til og med lovlige vegger i skolegårder eller på fritidsklubber forbudt, om forbudet ikke ble fulgt opp, ville den kommunale støtten bli trukket tilbake. Ved denne anledning var det endel offentlige protester fra representanter for andre grupperinger (s. 171-178).

Et hvert leksikon om det tjuende århundrets billedkunst vil ha graffiti som oppslagsord, og det har vært en mengde legale graffitiutstillinger hele verden over. Både i Stockholm, København og Oslo har politikere tatt initiativ til å stanse legale kunstutstillinger av graffiti (se også kapittel 31).

Samlende synes jeg speilbildeteorien ikke bidrar til noen innsikt i kriminaliseringen av graffiti. Hovedgrunnen til det er at den ikke tar hensyn til den voldsomme omleggingen av graffitiens symbolske univers, graffitiens kontrollpolitikk og særlig politikeres og Sporveiens sterke egenvilje i omleggingen. Den sosiolog som ikke ser maktansamling i denne prosessen, vil aldri få øye på makten.

Kort om straffenivået

Jeg leser Olaussens artikkelavslutning som om jeg skulle frykte strafferettstenkingens sosiologiske gyldighet. Jeg tenker nok litt annerledes, mer i retning av å gi strafferetten det som, etter mitt syn, burde tilhøre strafferetten (se f. eks. *Bakgater* 1986, ss. 341-365). Når det gjelder straffeforfølgingen av gate-

malere, deler jeg de aller fleste maleres standpunkt: Nok lovlige vegger til at de som er mest opptatt av graffitiens estetikk, har anledning til å lage lovlige graffiti. Straffeløsløsing av ulovlige graffiti, men på det samme søvnige nivået som på slutten av åttitallet, og med bøter som er tilpasset ungdommers lommebøker. Jeg synes det er galt å sette ungdom i fengsel, og jeg synes det er galt å gjøre dem til livsvarige gjeldsslaver. Siden Olaussen lager en motsetning mellom oss her, hadde det vært fint med en klargjøring av hans eget ståsted.

Avslutning

Jeg sa innledningsvis at det var hyggelig å bli kritisert av kollegaer. Det fastholder jeg, interesse for eget arbeid er alltid velkomment. Det kunne i tillegg kanskje vært lærerikt dersom Olausens kritikk hadde fulgt de vanlige standarder i vitenskapelig kritikk og meningsutveksling; enten å forsøke å påvise at andre teorier har større forklaringsverdi overfor datagrønnet som er lagt frem, eller å presentere en alternativ empiri, i det minste på noen avgjørende punkter.

Litteraturliste:

- Aubert, Vilhelm (1954): *Om straffens sosiale funksjon*. Akademisk forlag, Oslo.
- Bourdieu; Pierre (1995): *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Bourdieu; Pierre (1997): «Den offentlige mening eksisterer ikke.» I: *Men hvem skapte skaberne?* Interviews og forelæsnings. Ss. 224-236. Akademisk Forlag, København.
- Cohen, Stanley (1985): *Visions of social control; crime, punishment and classification*. Polity Press, Cambridge.
- Christie, Nils (1960): *Tvangsarbeid og alkoholbruk*. Universitetsforlaget, Oslo
- Christie, Nils (1993): *Kriminalitetskontroll som industri*. Universitetsforlaget, Oslo
- Christie; Nils (2004) : *En passende mengde kriminalitet*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Durkheim, Emile (1968): *The Rules of Sociological Method*. The Free Press, New York.
- Høigård, Cecilie (1986): *Bakgater*. Pax Forlag A.S. Oslo.
- Høigård, Cecilie (2002): *Gategallerier*. Pax Forlag A.S. Oslo.
- Høigård, Cecilie (2003): «Kriminalitet – naturalisering av sosiale relasjoner». I: Andenæs K. og K. Papendorf (red): *Fortsatt uferdig. Festskrift til Thomas Mathiesen*. Ss. 188-199. Pax forlag A.S., Oslo.
- Olaussen, Leif Petter (2004): «Hvorfor er kriminalitet en sosial realitet?» I: *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvitenskap 2004, nr. 1*, s. 24-38.
- Shannon, David (2003): *Swedish Graffiti. A criminological perspective*. Dissertations in Criminology no. 12. Department of Criminology, University of Stockholm.